

že je ve škole při vyučování žádoucí kombinovat různé učební pomůcky, na př. nákres a nápisy na tabuli se školním filmem nebo diafilmem. Při výkladu můžeme užít také obrazů a jiných pomůcek v kombinaci se světelnými obrazy.

Nakonec je třeba zdůraznit, že máme-li možnost absolvovat se žáky exkursi, měli bychom se na ni s nimi vypravit teprve po řádné přípravě učiva, provedené všemi dostupnými pomůckami.

Naše závěry pro správné užití školních filmů a diafilmů se shodují s metodickými

pokyny sovětských autorů, na př. Pavloviče (viz pozn. 3).

Popsanými pokusy jsme prokázali, jak velký význam má školní film a diafilm pro poznání výroby, pro poznání strojů, jejich činnosti a funkce, pro poznání jejich vztahů a technologie výroby. I když je třeba výsledky našich pokusů ověřovat v praxi školy a dalším zkoumáním, ukazuje se z nich, že školních filmů a diafilmů je třeba soustavně užívat, abychom posílili polytechnické vzdělání, jednu z podstatných složek socialistické výchovy mládeže.

Střední školy pro pracující.

Dr V. SLOUKA, Výzkumný ústav pedagogický, Brno.

Potřeba, aby se pracující dále vzdělávali při svém zaměstnání a bez jeho přerušení, byla u nás už od počátku lidové demokratického zřízení — obzvláště pak po únoru 1948 — velmi naléhavá. Dělnické třídy bylo v minulosti znemožňováno vyšší vzdělání a bylo třeba odčinit tuto křivdu. Mimo to rychlé budování socialismu vyžaduje, aby se pro vedoucí místa vyškolili spolehliví a zkušení odborníci. K tomu jsou především povolání uvědoměti pracující, kteří mohou mít a namnoze mají při studiu styk s výrobní činností.

Na vzdělání pracujících pamatoval již základní školský zákon z r. 1948. Dávala se jim možnost zřizovat pro pracující studijní kursy při odborných školách a při gymnasiích. Brzy si však poměry vynutily jinou formu studia pro pracující — státní kursy pro přípravu pracujících na vysoké školy (t. zv. dělnické přípravy). Směrnice základního školního zákona o vzdělání pracujících se splnily za 2 léta. Ministerským výnosem z 27. 7. 1950 byly zřízeny kursy pro pracující hlavně při gymnasiích. Po jejich dvouletém trvání se ukázala nutnost rozšířit a upevnit jejich organizaci. Podle vládního usnesení z 22. 1. 1952 se zřizuje večerní studium pro pracující při odborných školách už od 1. 2. 1952 a od šk. r. 1952/53 též jako pokračování došavadních kursů při gymnasiích. Zároveň je umožněno jejich zřizování při pedagogických gymnasiích. Cílem

těchto opatření je vytvořit ucelený systém večerních škol, který bude pevnou základnou masového zvyšování odborné kvalifikace našich pracujících.¹⁾ Činnost těchto škol se přesněji určuje dalšími ministerskými oběžníky. Oporou pro všechna naše opatření v oboru vzdělání pracujících byly zkušenosti z práce na sovětských školách pro pracující mládež, které v Sov. svazu jsou již od r. 1943.

Kursům pro pracující při gymnasiích se dostává tímto vládním usnesením nových možností rozvoje. V rámci plánu, stanoveného vládou, mají se postupně přeměňovat v samostatná gymnasia pro pracující. Zatím se tak stalo v Praze (2 gymnasia) a v Brně (1 gymnasium). Nová organizace našeho školství z r. 1953 potřebu vzdělání pracujících ještě více zdůrazňuje. Uskutečňuje totiž jednotné vzdělání úplně. Nemůže se proto omezit jen na děti školou povinné, musí zachytit i všechny pracovníky starší, jimž se nedostalo vyššího vzdělání. Jejich poškolení a mimoškolní výchova nemá už být jenom pomocnou vedlejší institucí, ale podstatnou součástí hlavního výchovně vzdělávacího systému. „Je tedy třeba zdůraznit, že na rozdíl od kapitalistické společnosti, která jen pod tlakem potřeb kapitalistické výroby a pod tlakem dělnické třídy, žádající vyšší vzdělání pro své děti, dává nejnutnější e-le-

¹⁾ Za vyšší vzdělání pracujících, Učitelské noviny, r. 1952, č. 4.

mentární vzdělání dětem pracujících prostřednictvím školy, dělnická třída a komunistická strana v souhlase s potřebami výstavby socialistické společnosti se nespokojí jen všestranným vzděláním mládeže ve škole, ale zajišťují rozvoj celého systému lidového vzdělání, v němž zařízení pro vzdělání pracujících při práci a po pracovní době mají významné místo. Odchodem ze školy tedy u nás nekončí a nemůže končit péče lidově demokratického státu o vyšší všestranné vzdělání lidu, ale různými formami (kursy, večerní školy, dálkové studium atd.) pokračuje vzdělávání vlastně po celý život každého člena společnosti.“²⁾ Proto je také na tyto mimořádné způsoby studia pamatováno v zákoně o školské soustavě a vzdělání učitelů (ze dne 24. dubna 1953) ustanovením (§ 13), že se pracujícím umožňuje, „aby si při zaměstnání doplňovali a získávali v kursech nebo na školách pro pracující vzdělání jedenáctileté střední školy, výběrových odborných škol nebo škol pro vzdělání učitelů.“³⁾

Studium, poskytující pracujícím všeobecné vzdělání, se podle min. oběžníku z 20. srpna 1953 nazývá „střední školou pro pracující“. Ustanovuje se obecně, že střední školy pro pracující s větším počtem tříd se zřizují jako školy samostatné, školy s menším počtem tříd se zřizují při jedenáctiletých středních školách. Znovu se tak potvrzuje tato mimořádná forma studia jako instituce trvalá a závažná.

Musíme dbát, aby se činnost na těchto důležitých školách rozvíjela co nejúspěšněji. Není to lehké — proti obvyklému studiu na jedenáctileté škole ztěžují učení pracujících mnohé okolnosti. Student tu přistupuje k vyučování po svém pravidelném osmihodinovém zaměstnání, musí tedy školní práci vykonávat již po značné námaze a bez možnosti obvyklé přípravy. Pro osvojení učiva má při tom téměř jen polovinu vyučovacích hodin.

Obtížné podmínky jsou příčinou největší nesnáze, s níž škola pro pracující zápasí: velký úbytek posluchačů! V prvním čtvrt-

letí bývá to na některých školách pokles hromadný, ale v mírnější formě často pokračuje i později. Ohrožuje tak leckdy samu existenci třídy. Z některých škol pro pracující docházely ještě v minulém školním roce neutěšené zprávy. „Z přijatých 21 pracujících k 1. 1. 1953 zbylo ve večerním studiu pouze 7 účastníků a byl tudíž tento kurs převeden na samostatné studium pracujících s konsultacemi. Poněvadž při konsultacích klesala i nadále účast až na 4 pracující, byly pravidelné konsultace zrušeny“ (Jeseník). „Večerní studium pro pracující bylo skončeno na našem ústavě dne 14. února t. r. pro malý počet účastníků. Z plánovaných 20 posluchačů bylo jich získáno pro kurs 15 a tento počet neustále klesal, až v poslední době navštěvovalo kurs jen 5 posluchačů“ (Místek). I v sovětských školách musí se dosud vyrovnávat s tímto tíživým nedostatkem. Jasně vysvětlují, proč mnozí žáci nedovedli dosud nesnáze tohoto studia překonat. Žáci, kteří ze škol pro pracující mládež vystoupili v RSFSR během školního roku 1951/52, odešli z plných dvou třetin pro obtíže při slučování školní činnosti s prací na závodě.⁴⁾ Tyto obtíže jsou způsobovány nedostatkem součinnosti škol a pracovišť.

Taková součinnost je opravdu hlavním předpokladem pro zamezení úbytku posluchačů a vůbec pro úspěšné studium pracujících. Je pochopitelné, že se uskutečňuje jen zvolna a těžko. Obojí instituce, školy i závody, musí se cele věnovat plnění svých vlastních důležitých a často vyčerpávajících úkolů — snadno proto opomíjejí zájem o věci jiné. U nás tu snad ještě působí i stará vzájemná nedůvěra mezi dělníky a lidmi „studovanými“. A tak místo soudružské spolupráce existuje (ještě často mezi oběma institucemi úřední odstup nebo dokonce nechut'. Dělníci v závodech, namnoze ještě neinformovaní, nemají porozumění pro význam studia pracujících v nových poměrech a ještě někdy setrvávají v tradiční (kdysi oprávněné) nedůvěře vůči intelek-

²⁾ Dr. B. Kujal, Pedagogické základy nové školy, Učitelské noviny, r. 1953, č. 19.

³⁾ Věstník MŠO, r. 9, seš. 14.

⁴⁾ V. M. Vasiljeva, K itogam naučno-praktičeskoj konferencii rabotnikov škol molodeži, Sovetskaja pedagogika, r. 1953, č. 2.

tuálům. A mnozí učitelé se zase příliš omezují na svou odbornost, neradi sestupují s její „výše“, neradi se starají ještě o něco jiného, než je jejich věda. A přece právě ve školách pro pracující je takové péče třeba. Zkušenost dostatečně ukázala, že pro úspěšné studium se musí provést dobrý výběr posluchačů a vedle toho vytvořit v závodech i ve školách příznivé pracovní podmínky, přiměřené zvláštnostem večerního studia. Tyto základní úkoly musí plnit především učitelé a nemohou se proto omezovat na svou odbornou činnost. Je přirozené, že pro to musí získat porozumění a součinnost na pracovištích.

Výběr pracujících pro studium. Zcela úspěšné může být studium jen těch posluchačů, kteří si dobře ujasnili studijní cíle a kterým je pohnutkou pro školní práci vedle osobní záliby i společenský význam studia a kteří jsou proto odhodláni svým vyšším vzděláním prospět nejen sobě, nýbrž i dělnické třídě při budování socialismu. Jen tehdy, jsou-li jejich studijní snahy na takovýchto pevných základech, studenti nezačkolísají a vytrvávají, i když na ně tvrdě dolehne značná námaha ve škole. Za to, aby se na studium dostali pracující jen takto uvědomělí, jsou odpovědny závody a pracoviště — a především školy.

Odpovědnost závodů za výběr pracujících. Na závodech si soudruzi často význam studia pracujících ani neuvědomovali, považovali je za soukromou věc pracujících. Proto byli k studiu neteční nebo dokonce měli k němu odpor. Projevovalo se to zejména při výběru pracujících pro studium. (Podle ministerského ustanovení rozhoduje o něm na pracovišti vedení, závodní rada a u pracujících do 26 let i skupina ČSM.) Dělničtí činitelé v závodech většinou jen brali na vědomí, že se pracující sám k studiu přihlásil, a potom neměli jasno, jak ho hodnotit a doporučit... Posudky a doporučení byly pak ovšem jen povrchní a neúplné nebo při nechuti ke studiu i zaujaté. Tak se mohlo stát, že se k dělnickému studiu dostal pracovník s převahou pouze osobních zálib a se snahou vzděláním se spíše od dělnické třídy odloučit. U uchazečů, kteří se přihlásili sami, se tedy na pracovištích většinou

nezkoumal a v rozhovorech neujasňoval a neutvrzoval jejich vztah ke studiu.

Ke studiu je však třeba vybírat i z těch pracujících, kteří se sami nehlásí. Výběrovým hlediskem nemůže být splnění příslušné kvoty. Mnozí dobří a pro studium zcela schopní dělníci se sami pro studium nerozhodují proto, že neznají jeho důležitost. A tu by měly zasáhnout závodní rady a skupiny ČSM a takové ne dost uvědomělé, ale schopné soudruhy svým přesvědčováním pro studium získat. Nemohou ovšem tento úkol splnit, když samy nemají pro dělnické studium plné porozumění.

Odpovědnost škol za výběr pracujících. Škola musí pracující — a s nimi i celou veřejnost — pro takové porozumění získat. Školy se mohou o splnění tohoto úkolu přičinit obvyklou formou informací (v tisku, v rozhlasu, na vývěskách), písemným přesvědčováním (vhodné oběžníky, výzvy se žádostmi, poslané závodům) a konečně i osobním působením. Z počátku převažovaly na dělnických školách písemné informace. Byly však málo účinné. Zůstávaly často bez povšimnutí a posluchači většinou udávali, že se o studiu dověděli soukromě. Nyní se hledají i jiné cesty. Osobní působení na pracovišti (besedy s pracujícími nebo rozmluvy s vedením, se závodní radou) děje se dosud, pokud je možno je uskutečnit, jako krátký, jednorázový zásah. Proto úspěch, kde se dostavil, byl zpravidla jen částečný — mnozí z takto získaných posluchačů neměli bez trvalejšího přesvědčování vztah ke studiu pevný a brzy zase vystupovali. Písemné přesvědčování je poměrně nejúspěšnější. Jeho vlivem vyzývají na některých pracovištích představitelé pracujících své soudruhy ke studiu (v závodních časopisech, v bleskovkách, někde též v náborových schůzích). Zároveň se podařilo některým učitelům získat funkcionáře odborových rad pro výběr tak, že působili na dělnické činitele závodu a spolu s nimi rozvíjeli náborovou akci. Pro budoucnost zdá se to (zároveň s působením skupin ČSM, které je teprve třeba získat) nejúčinnější způsob výběru. Bude však třeba začít na závodech s náborovou akcí včas a věnovat jí více času, aby dělničtí činitelé mohli pro studium získávat

pracující nejen výzvou, ale i trvalejším přesvědčováním.

Podle nedávného ministerského ustanovení má od šk. r. 1952/53 škola sama doplňovat výběr pracujících přijímacími hovory. I při nich jde především o pomoc uchazečům v tom, aby si lépe ujasnili a upevnili svůj vztah ke studiu. Proto záleželo při hovorech na informacích tohoto druhu; zjišťování vědomostí stávalo se spíše (a zvláště u starších uchazečů) počáteční informací o studijních nedostatecích. Kde se uplatnily tendence proměnit hovory ve zkoušky a učinit zkoušení z českého jazyka a z matematiky hlavním předmětem, tam došlo nutně ke zklamání. Bez přípravných kursů není taková změna možná. Nejnovější výnos o studiu pracujících má proto ustanovení, že uchazeči s delším odstupem od školní docházky budou před přijetím do školy pro pracující navštěvovat opakovací kroužky, které se zřídí na příslušné škole.

Příznivé pracovní a studijní podmínky žáků na školách pro pracující.

I nejuvědomělejší žák se však vzdává nakonec studia, jestliže se mu neupraví jeho pracovní a studijní podmínky tak, jak to vyžaduje zvláštní povaha jeho školní práce. A což teprve, když se s takovými překážkami setká posluchač s nepevným vztahem ke studiu, posluchač kolísavý! Právě proto, že se nepodařilo podmínky vždy příznivě upravit, docházelo na některých školách k počátečnímu hromadnému úbytku posluchačů. Za trvale nepříznivých okolností odcházeli ovšem postupně i studenti uvědomělejší. Nápravu mohou zjednat závody a školy.

Odpovědnost závodů za příznivé podmínky pro posluchače.

Závody mohou různě studujícím usnadňovat jejich zaměstnání (bez újmy na výkonu) a vytvářet tak příznivé podmínky pro jejich učení. Vzorný stav po této stránce líčí posluchač Chemických závodů v Ústí n. L.: „Závod je mi ve studiu nápomocen, bylo mi umožněno studovat ve volných chvílích, upravila se mi pracovní doba a můj prospěch musím svému představenému dát kontrolovat. Též soudruzi z pracoviště jsou

mi nápomocni, společně řešíme úlohy a diskutujeme o nich.“

Důležitá je tu především úprava pracovní doby, t. j. zařazení do výhodné pracovní směny nebo i zproštění od nárazových prací a zvláštních úkolů. Studující těžce nesou, když jim v té věci závod nevyhoví, ačkoliv je to v jeho moci. Děje se tak z neporozumění nebo i ze zaujatosti, bohudík, dnes již jen — proti dřívějším dobám — v řídkých případech. Často není možné pracovní dobu vhodně upravit a posluchači se musí s touto nepříznivou okolností vyrovnat. A tu jim velmi pomáhá účast soudruhů na pracovišti s jejich školní prací. Tato morální opora je vůbec velmi závažná. Závody dnes již většinou vyhovují studentům v úpravě pracovní doby, je-li to možné. Ale činí málo, spokojí-li se jen s touto vnější podporou a jinak se o studium nestarají. Studující nejsou spokojeni; pro ně je velkou vzpruhou, když se vedle vnější úlevy setkají i s porozuměním pro své studium u vedení závodu, u soudruhů. Tu mají pracovní a studijní podmínky nejpríznivější. Je to přirozené. Součinnost s kolektivem je přece hlavním předpokladem pro život i pro práci v socialistické společnosti. Na závodech dosud dospěli jen k začátku takové součinnosti — k pouhé účasti s úkoly studujícího. Pro dokonalejší spolupráci je třeba, aby pracovníci na závodech přijali úkoly svých druhů-studentů za své, aby trvale sledovali jejich práci ve škole, aby to byl zájem aktivní, projevující se ochotou poradit, povzbudit, pomoci. Škola by se tu měla ujmout iniciativy.

Odpovědnost školy za příznivé pracovní a studijní podmínky posluchačů. Ukazuje se, že škola má při zjednávání příznivých studijních podmínek dvojí úkol: dávat podmíněty, aby se na pracovištích vytvořilo pro studující soudružské a přátelské prostředí, a sama takové prostředí pro posluchače vytvářet.

Slyk školy se závody. Přemoci na pracovištích neporozumění pro dělnické studium nebo dokonce zaujetí proti němu a pouhou účast na studiu prohloubit v trvalou spolupráci — to je přední povinnost školy. Bez znalosti školní práce nemohou mít na zá-

vodě porozumění pro studium svých pracujících. A má-li se porozumění projevovat jako neustálý aktivní zájem, musí škola trvale a soustavně seznamovat příslušné pracovníky v závodech s postupech i s výsledky školní práce jejich studujících druhů. To není ovšem možné bez stálého styku se závody a s pracovišti. Po té stránce je třeba vykonat téměř všechno. V prvních dobách dělnického studia takového styku (mimo ryze úřední ojedinělé dopisování) téměř nebylo. Dnes se hledají cesty k nápravě. Nejsou snadné — starý odstup mezi závody a školami se nepřemáhá lehce. Nejdále se na cestě k vzájemnému trvalému sblížení a styku dostali asi učitelé na nynější střední škole pro pracující v Brně. Již při vstupu do školy podepisují závazek o řádné docházce a dobrém studiu nejen posluchači sami, nýbrž i jejich příslušní činitelé na pracovištích. Když později někteří studující jednali proti tomuto závazku, ředitel školy vyrozuměl o tom závod, odvolal se na podpis a žádal nápravu. V některých případech se mu pomoci dostalo (závod se zaručil za studenta, zabránil jeho vyloučení ze školy a dosáhl u něho zlepšení). K přímému osobnímu styku pracovníků s učiteli došlo po první klasifikaci. Ředitel rozeslal všem závodům konferenční oznámení o docházce a prospěchu jejich studujících a žádal při tom, aby závod vyslovil pochvalu nebo napomenutí. Hned potom svolal zástupce příslušných závodů a pracovišť do školy k přátelské besedě. Dostavili se v nečekaném množství. Zájem o své studující projevovali tak živě jako rodiče (zahrnovali učitele dotazy). Je zřejmé, že konferenční oznámení jim ujasnilo odpovědnost za studium a vzbudilo i jejich hrdost na vlastní důležitou úlohu ve školní činnosti pracujících (na některých závodech byla dobrá konferenční oznámení vyvěšena na čestném místě). Ředitel školy pojednal na schůzi zvlášť i se zástupci těch závodů, které se nesnažily vytvořit pro své studující příznivé pracovní podmínky, nebo které dokonce kladou překážky jejich studiu. Všude slíbili nápravu. I když se potom sliby leckde nesplnily, vytvořila se možnost opětovného snadnějšího zákroku. A hlavně podařilo se najít cestu

k navázání trvalého vzájemného přátelského styku a k stálé součinnosti.

Vhodná organizace školské práce. Velkým úkolem učitelů je zjednat pro posluchače příznivé studijní podmínky na vlastním pracovišti — ve škole. Není lehké tento úkol splnit. Znovu je třeba zdůraznit, že studium pracujících je mnohem obtížnější než na obvyklé škole. Vždyť si mají posluchači, kteří již vykonali svou osmihodinovou práci v závodech, osvojit přibližně stejné poznatky, jako žáci stejného ročníku střední nebo odborné školy, ale jen za polovinu vyučovací doby; vyučování musí být mnohem intenzivnější, protože se nemůže spoléhat na domácí přípravu. Je povinností učitelů zařadit práci ve škole tak, aby tato obtížnost nedoléhala na žáky tisnivě a neodradila je od studia. Proto musí práci přiměřeně organizovat, musí volit při ní způsob a postup — proti činnosti v obvyklé škole — odchylný, mnohem racionálnější. Sovětská pedagogika již dlouho v diskusích řeší otázku, v čem tento osobitý postup záleží. Zdůrazňuje zejména ohled učitelů na zvláštní studijní způsobilost posluchačů, hlavně však organizace vyučovací hodiny a konečně součinnosti učitelů s žákovským kolektivem.

Ohled učitelů na studijní způsobilost posluchačů. Ve své studijní způsobilosti mají posluchači proti obvyklým studentům některé nevýhody. U mnohých z nich, zvláště ovšem u starších, vadí nedostatky ve všeobecných vědomostech. Učitel musí osobitým způsobem zařizovat počáteční vyučování, aby se nedostatky odstranily bez zdržení v celkovém ročním postupu. Velkou překážkou v práci jsou oslabené a snížené studijní schopnosti žáků. Menší bývá u nich především pohotovost a dovednost v theoretickém, abstraktním myšlení. Protože mnozí jsou stále vázání na praktické zaměstnání, jsou zvyklí více se zabývat konkrétními pojmy a úsudky praktickými. Tento jednostranný prakticismus je rovněž třeba překonávat. (Podle zkušeností učitelů žáci těžce chápou na příklad v českém jazyku „základní gramatické pojmy i termíny a elementární mluvnické úkony“, též literární terminologii; v matematice jim působí nesnáze počítání s abstraktními čísly

obecnými i stavba důkazu, pro geometrii mají nepatrnou prostorovou představivost a p.).

S touto malou zběhlostí v theoretickém myšlení souvisí i oslabená zběhlost v ústním — obzvláště souvislejším — vyjadřování. A konečně je mnohým žákům málo běžná technika studijní práce. I v sovětských školách pro pracující mládež se shledávají s takovými nedostatky. Mládež, která přišla do školy, neumí často samostatně pracovat s knihou, nedovede při učitelových výkladech odlišit v učební látce složky hlavní a podstatné, nedovede vypracovat osnovy, náčrt, grafy.⁵⁾ Překonávat toto oslabení studijních dovedností lze jen pozvolna — a třeba podle toho upravit vyučování. Opakovací kroužky, ohlášené nedávným ministerským oběžníkem, mají jistě zároven s odstraněním nedostatků ve vědomostech zmenšit nebo překonat i tyto nesnáze.

Je zřejmé, že některé životní podmínky posluchačů, především jejich někdy pokročilejší věk a jejich vázanost na praxi, jsou nevýhodou pro školní práci. Ale na druhé straně poskytují žákům právě tyto podmínky proti studujícím na obvyklých školách i značné přednosti a výhody. Činí je totiž uvědomělejšími a vybízejí je bohatšími životními zkušenostmi. Jejich větší ideová vyspělost se projevuje především v jejich správném vztahu k práci. Znaří cenu práce i její společenský význam. Uvědomují si proto plně svou odpovědnost za dobré studijní výsledky a k jejich dosažení obraeují vážně a opravdově své úsilí. Bohatší životní zkušenosti pomáhají žákům v jejich celé školní práci. Poskytují jim větší rozhled a umožňují jim poradit si pohotověji s různými problémy v práci. Na základě těchto předností v studijní způsobilosti dovedou se dělníci studující dopracovat k hlubšímu, dokonalejšímu pochopení a osvojení mnohého učiva a rychleji při tom zdolat překážky. Jestliže učitelé těchto schopností náležitě využijí, brzy překonají nedostatky a ostatní nepříznivé okolnosti studia pracujících.

⁵⁾ V. M. Vasiljeva, O povýšení kačestva obučeníja v školach rabočej i sel'skoj molo-deži, Sovetskaja pedagogika, r. 1951, č. 9.

Správná organisace vyučovací hodiny. Vyučovací hodina je hlavní prostředek k osvojení školních vědomostí. Ve školách pro pracující má tím větší důležitost, neboť je tu při nedostatku času na domácí učení prostředkem téměř jediným. Protože jsou tu vnější okolnosti proti obvyklým školám jiné a zvláštní, protože i studijní způsobilost žáků je odchýlná a osobitá, musí se i vyučovací hodina upravit odlišně. Zkušenosti ze sovětských i z našich škol shodně potvrzují, že nesnáze při vyučování ve škole pro pracující jsou způsobovány především tím, že se do nich přenáší vyučovací způsob a postup ze škol „masových“.⁶⁾ Odlišnost vyučovací hodiny ve školách pro pracující může záležet jen v takovém způsobu vyučování, jímž se vyvine maximální výkonost při minimální spotřebě času. Musí nastat „racionalisace veškerého učebního procesu“.⁷⁾ Vyskytly se názory, že se může taková racionalisace uskutečnit, jen když se vyučovací hodina změní od základu, celou svou strukturou (stal by se z ní na př. rozhovor na základě četby nebo by měla formu pouhé konsultace). Zkušenost ukázala nesprávnost takových názorů.⁸⁾ I ve školách pro pracující je to vyučovací jednotka, v níž se musí uplatnit všechny složky vyučovací hodiny, jako je plánování učiva, zkoušení žáků, výklad nové látky a utvrzování nových poznatků.⁹⁾ Osobitost vyučovací hodiny je nikoli ve změně její struktury, nýbrž ve zvláštním spojování a realizaci jejich obvyklých složek, v promyšlenosti přiměřených vyučovacích způsobů a forem a v krajní přesnosti v jejich organisaci.¹⁰⁾

Příprava na vyučovací hodinu musí se dít především co možno racionálně. Při pláno-

⁶⁾ A. Možajev, Nazrevšije voprosy obrazovanija rabočej molo-deži, Učitel'skaja gazeta, r. 1952, č. 5.

⁷⁾ Samostojatel'naja rabota učaščichsja škol rabočej molo-deži, sostavila M. P. Trutneva, r. 1951, str. 26.

⁸⁾ V. M. Vasiljeva, K itogam naučno-praktičeskoj konferencii rabotnikov škol rabočej molo-deži, Sovetskaja pedagogika, r. 1953, č. 2.

⁹⁾ A. Možajev, Nazrevšije voprosy obrazovanija rabočej molo-deži, Učitel'skaja gazeta, r. 1952, č. 5.

¹⁰⁾ V. M. Vasiljeva, O povýšení kačestva obučeníja v školach rabočej i sel'skoj molo-deži, Sovetskaja pedagogika, r. 1951, č. 9.

vání hodiny nemůže učitel pouze rozvádět a aplikovat směrnice daných osnov — musí osnovy především upravit přiměřeně k zvláštnostem školy. Sověští učitelé zdůrazňují podle svých zkušeností, v čem záleží taková úprava. Je třeba v podstatě vybrat z navrženého učiva jen složky nejzákladnější.¹¹⁾ I naši učitelé byli nuceni provádět takové úpravy, přesvědčili se, že to je „existenční nutností“ školy. Ovšem, byly tu nejasnosti a nejistoty ve způsobu takové úpravy a ztěžovaly vyučování. (Původně ministerstvo pouze doporučilo „koncentraci a redukci učiva“ na základě daných osnov pro obvyklé školy. Později navrhlo osnovy již upravené, které se — bohužel jen krátce — prověřovaly. S nynější změnou školské organizace nastává i tu nová situace.)

Výklad nového učiva. Je třeba jej rovněž provádět odchylně proti obvyklým školám, přiměřeně k zvláštnostem dělnického studia. Rozhodující je tu nutnost rozvíjet nové učivo co nejúspěšněji, aby se probralo všechno důležité a studující si mohli ještě v hodině vše osvojit. Proto se učivo musí podávat tak, aby žáci mohli proniknout do nové látky hlouběji a intenzivněji, aby poznatky podrželi co nejdéle v paměti. Velkou oporou je jejich větší vyspělost. Učitel jí musí vhodně využít. Musí především dbát ideové uvědomělosti žáků (jejich pochopení pro význam práce a vědění pro společnost) — a podávat poznatky nikoli objektivisticky, odtrženě od praxe, nýbrž ve vztahu k aktuálním, ožehavým otázkám současné skutečnosti. Živý, ideově propracovaný výklad se setkává se zvýšeným porozuměním žáků a strhuje je k soustředěnějšímu a rychlejšímu proniknutí do nové látky. Významnou oporou pro výklad nového učiva jsou i odborné zájmy a znalosti žáků, dané jejich zaměstnáním. Dovede-li jich učitel využít a zařadit výklad tak, aby jej posluchači mohli doplňovat svými zkušenostmi a vědomostmi, oživuje hodinu, budí zvýšenou pozornost a tedy i zrychlenou vnímavost. Naši učitelé shodně považují za velký zisk pro hodinu, když se „problémy z pra-

covišť aplikují na probranou látku“. — Je zřejmé, že se nejvhodněji využije větší vyspělosti žáků, když se jim umožní, aby se sami výkladu zúčastňovali. Žáci rádi vnášejí do učební práce svá pozorování i dojmy, získané ze života, touží projevit své praktické znalosti. A učitel musí vždy dbát přání žáků, aby mohli vypovědět své mínění, sdělit se svou zkušeností a se svými pochybami.¹²⁾ Proto nemá předkládat žákům poznatky hotové, nýbrž jen naznačené, aby budily v žácích snahu po samostatném dořešení, aby je nutily samostatně promýšlet, rozebírat a shrnovat podávaná fakta a nacházet příklady pro vhodnou ilustraci probíraného učiva.¹³⁾ Významným podnětem pro zvýšenou aktivitu vyspělejších žáků je názornost při podávání poznatků. Právě ve školách pro pracující musí se názornost uplatnit ve zvýšené míře. Učitel musí co nejvíce doprovázet výklad theoretické látky živými, přesvědčivými příklady, náčrtý, zkušenostmi, praktickými a laboratorními pracemi. Také kino a exkurse dovedou posluchači mnohem lépe ocenit a lépe jich využít.¹⁴⁾

Upevňování získaných poznatků. I tuto složku vyučovací hodiny je nutno ve školách pro pracující zařadit jinak než na obvyklých školách; racionálněji, soustředěněji. Hned po výkladu se má probrané učivo shrnout a procvičit. Na počátku následující hodiny se má oživit orientačním opakováním, aby na ně bylo možno navázat při výkladu nové látky. A širší, souhrnné opakování — také ve formě klasifikační zkoušky — má následovat po probrání větších celků. V obvyklých školách si mohou dopřát většího uvolnění při tomto postupu — studium pracujících musí být po této stránce soustředěné. V obvyklých školách mohou leckdy uložit utvrzování látky jako domácí učení, při studiu pracujících je to možné jen

¹²⁾ V. M. Vasiljeva, O povyšeni kačestva obučenija v školach rabočej i sel'skoj molodeži, Sovetskaja pedagogika, r. 1951, č. 9.

¹³⁾ Samostojatel'naja rabota učaščichsja škol rabočej molodeži, sostavila M. P. Trutneva, r. 1951, str. 96.

¹⁴⁾ V. M. Vasiljeva, O povyšeni kačestva obučenija v školach rabočej i sel'skoj molodeži, Sovetskaja pedagogika, r. 1951, č. 9.

¹¹⁾ V. M. Vasiljeva, K itogam naučno-praktičeskoj konferencii rabotnikov škol rabočej molodeži, Sovetskaja pedagogika, r. 1953, č. 2.

někdy, a to v míře zcela omezené. V obvyklých školách mohou snáze věnovat celé hodiny jenom procvičování a také jen opakování. Při studiu pracujících je to časovou tísni téměř znemožněno. A tak správné a úplné upevňování získaných poznatků činí tu velké potíže. Mnohým učitelům připadaly nesnáze tak velké a přísný postup při utvrzování poznatků tak složitý a náročný, že byli nakloněni je zjednodušovat a některé složky pomíjet. Nejčastěji se pro časovou tíseň nedostali k závěrečnému shrnutí a procvičení získaných poznatků a snažili se je nahradit orientačním opakováním na začátku následující hodiny. Nemohli ovšem být spokojeni a sami přiznávají, že opakování bez předcházejícího shrnutí se mění v nový, obtížný výklad. Také se někdy smířovali s tím, že pro nedostatek času nedošlo k širšímu souhrnnému opakování. I tu se spoléhali na zkoušky orientační. A jejich výsledky je rovněž nemohly uspokojit. Žáci znali jednotlivá fakta, ale scházel jim „širší pohled na poznávaný předmět“, nedovedli vystihnout „celkovější, obecnější souvislosti“ a dělalo jim obtíže i samostatné souvislé vyjadřování. Tyto zkušenosti nutily učitele k tomu, aby dodrželi přesně postup při opakování a východisko z nesnází hledali tam, kde jediné je lze nalézt: v promyšlenějším plánování vyučovacích hodin. Při něm se musí předem promyslet průběh hodiny, přesně a podrobně upravit látku i způsob výkladu a jasně formulovat otázky a konečně i pokyny pro event. samostatnou práci žáků.¹⁵⁾

Součinnost učitelů se žákovským kolektivem. Vedle vhodné organizace práce vytváří příznivé studijní podmínky na škole i přátelská a soudružská součinnost učitelů a žáků.

Učitel v poměru k žákům má při tom poněkud jiné postavení než na obvyklé škole. Nemůže se spoléhat na přirozenou převahu své osobnosti, danou též pokročilejším věkem. Rozhoduje jen jeho výkonnost jako staršího a vedoucího spolupracovníka. A vedoucí postavení není lehké. Vždyť

žáci při své větší vyspělosti směřují k vyšší úrovni vzdělávací a výchovné práce, jsou náročnější a na školu i na učitele kladou zpravidla větší požadavky při podmínkách mimořádně obtížných. Převahu vedoucího spolupracovníka musí učitel uplatňovat především po ideové stránce. Podnětem k zvýšenému pracovnímu úsilí je učitelova přátelská účast s jejich postavením na pracovišti i s nesnázemi a radostmi soukromého života. Tu mají především třídní učitelé velké úkoly; mají žáky strhovat vírou ve zdar společného díla a nadšením, entusiasmem pro ně.¹⁶⁾ Své spolupracovníky-žáky musí učitel vést i při jejich odborných zájmech. Nemůže se omezit jen na obvyklé školské poznatky ze svého oboru, musí je rozšířit i v tom směru, jak je potřebují posluchači na pracovištích. Toto úsilí vyžaduje ovšem mnohem více námahy a pohotovosti než u učitelů obvyklých škol. Ale zato může učitel při úzké a přátelské součinnosti se staršími žáky uplatnit mnohem účinněji svůj vliv a mnohem intenzivněji je vést k vysoké úrovni ideové a odborné v soulase s jejich větší vyspělostí. Vyučování má potom větší výchovnou moc. Pro posluchače s různými názorovými předpoklady a se zkrácenou dobou školské činnosti je to nezbytné.

Žákovský kolektiv. Ve školách pro pracující je třeba, aby se výchovné vzdělávací vliv školské činnosti projevoval co nejpůsobivěji. Velká, dosud nedocenená a málo využitá je iniciativa žáků. Posluchači mají mít možnost přijmout jako celek úkoly studia za své a společně s učiteli o nich rozhodovat. K tomu je třeba jejich organizace. Umožní-li se žákovi uplatnění v samostatné organizaci, stává se školní práce předmětem jeho opravdového zájmu a jeho studijní úsilí se zvyšuje. Ve školách pro pracující je samostatné uplatnění posluchačů, jak se ukázalo, rozhodující pro celý vyučovací proces. Zvýšená je také jejich touha, aby vystupovali v celé školní činnosti i mimo vyučování jako samostatní spolupracovníci při plnění společných úkolů školy. Uplat-

¹⁵⁾ V. M. Vasiljeva, K itogam naučno-praktičeskoj konferencii rabotnikov škol rabočej molodeži, Sovetskaja pedagogika, r. 1953, č. 2.

¹⁶⁾ V. M. Vasiljeva, O povyšennii kačestva obučennija v školach rabočej i sel'skoj molodeži, Sovetskaja pedagogika, r. 1951, č. 9.

ňuje se tu jejich uvědomělost. Organisovaný kolektiv posluchačů může být pro školní práci pomocníkem mnohem účinnějším než na obvyklé škole. Ukázalo se to při činnosti ve třídách pro pracující. Při malém počtu žáků mohli ovšem zástupci kolektivu (pokud byli ustanoveni) jen příležitostně podporovat učitele v jejich práci. V početnějších třídách však působily třídní výbory soustavně a účinně. Jejich členové se starali o kolektivní sjednocení třídy (vystupovali jako mluvčí třídy při besedách se zástupci závodů, při pedagogických poradách, svolávali třídní aktivity). Pečovali o dobrou docházku (přísnou kontrolou a zákroky) i o dobrý prospěch (studijní pomoci). Dařilo se jim upevňovat vědomí, že úkoly třídy a školy, správná docházka každého jednotlivce i jeho dobrý prospěch jsou věcí všech. Ve školách pro pracující má toto působení zvýšenou důležitost. Žákovská organizace v obvyklé škole je důležitým pomocníkem v daných podmínkách, při studiu pracujících vytváří nejzákladnější podmínky (návrstěvu posluchačů, prospěchovou úroveň) spolu s vyučujícími a přispívá tak k udržení dobré úrovně školy.

Ze všech úkolů, stručně zde nastíněných, je zřejmá rozhodující úloha učitelů při studiu pracujících. Na učitelích především záleží, aby se splnily hlavní předpoklady pro úspěšné studium: součinnost škol se závody a zajištění příznivých pracovních i studijních podmínek pro žáky. Učitelé tu musí dávat závodům podněty a směrnice a práci na školním pracovišti zařídit tak, aby byla přiměřená zvláštním poměrům posluchačů.

Vedle vlastní odborné činnosti musí tedy plnit ještě jiné úkoly, velmi závažné a odpovědné. K tomu je třeba zajistit jim takové postavení, které by bylo v soulase s jejich činností. Na školy pro pracující by se měli ustanovovat jen takoví učitelé, kteří na tuto činnost svými silami stačí. Dosud si na všech školách pro pracující (mimo samostatná gymnasia) učitelé jen doplňovali svou učešní povinnost, hlavní působiště měli na příslušných obvyklých školách. Toto postavení je často vedlo k tomu, že považovali práci na škole pro pracující jen za doplňkovou, druhotnou. I veřejnost tak potom soudila. Hodiny večerního studia, odchylné a mnohem náročnější, nebyly též dosud ani hodnocením odlišeny od obvyklých hodin, započítávaly se do učešní povinnosti ve stejném rozsahu. Mnozí učitelé, vyučující zároveň na škole „denní“, byli proto pracovní velmi přetížení. A konečně ani příslušné školské úřady neučinily ještě opatření, aby mohly studiu a vyučujícím na školách pro pracující věnovat potřebnou péči. Učitelé těžce nesli nedostatek této opory a takový stav jim práci nijak neusnadňoval.

Jistě se tyto počáteční nedostatky překonají a tak se splní závažné úkoly pro zajištění úspěšného studia pracujících. Potom skutečně bude možno zřizovat střední školy — podle min. oběžníku z 20/8 1953 — „tak, aby jejich počet a rozsah umožňoval stále většímu počtu pracujících vzdělání jedenáctileté střední školy i předpoklady ke studiu na vysoké škole“.

DĚJINY VÝCHOVY A PEDAGOGIKY

Komenského řeč o prospěšnosti správného pojmenování věcí.

Ani ty si tedy nemysli, že mluvíš, pokud mluvíš o věcech, jimž nerozumíš. To je tlachání, ne řeč.

Komenského řeč o prospěšnosti správného pojmenování věcí je jedním z jeho nejbojovnějších projevů proti jednomu z nejcharakterističtějších rysů scholastické

školy, proti verbalismu.¹⁾ Verbalismus

¹⁾ Název verbalismus je odvozen od latinského slova verbum = slovo. Jeho význam nahore vysvětlujeme.

Verbalismus bývá považován za druh formalismu a někdy se místo názvu verbalismus užívá prostě názvu formalismus. I když je to možné, je přece jen k tomu třeba vysvětlení, abychom mohli lépe rozlišovat.